

Academia Grammaticorum Salensis Quinta, 2008

Būtinųjų predikatyvų nominalizacija

Jurgis Pakerys (LKI)
pakerys@lki.lt

Intr. ir tr. veiksmožodžių nominalizacija

- ***Triušiai*** *lakst-o* → ***Triušiu*** *lakst-ymas* (rabbit-GEN run.around-AN)
- ***Petr-as*** *augin-a* ***triušius*** → ***Petr-o triušiu*** *augin-imas* (Peter-GEN rabbit-GEN raise-AN)
- **Pirmoji veiksmo pavadinimo konstrukcijų (VPK) universalija:** jos neturi savų morfosintaksinės raiškos būdų ir skolinasi kalboje jau egzistuojančius, kitaip tariant, “parazituoja” (Koptjevskaja-Tamm 2003: 725, 747)
- Lietuvių kalbos VPK priklauso vadinamajam **dvigubo posesyvo VPK** tipui – **the double-possessive type ANC** (Koptjevskaja-Tamm 1993: 165–176, 2003: 731–735, 2008 (WALS Online Chapter / Map 62), plg.:
- [[***Petr-o triušiu***] *narvas*] / [[***Petr-o*** [***triušiu***] *narvas*]] (Peter-GEN rabbit-GEN cage)
- [***On-os*** [***triušiu***] *kailiniai*]] ([Ann-GEN [rabbit-GEN fur.coat]])

Predikatyvų nominalizacija

- *Jonas yra **šykštus** → Jono buvimas **šykšt-...***
- *Jonas yra įmonės **direktorius** → Jono buvimas **direktori-...***
- *Jonas buvo įmonės **direktoriumi** tik du mėnesius → Jono buvimas įmonės **direktori-...***
- *Jonas pasidarė **pavydus** → Jono pasidarymas **pavyd-...***
- *Avarija padarė ją **atsargesnę** → Jos padarymas **atsargesn-...***
- *Jonas padarė juos savo **vergais** → Jų padarymas **verg-...***
- *Jonas sėdėjo **liūdnas** → Jono sėdėjimas **liūdn-...***
- Toliau aptariama tik **tik būtinųjų predikatyvų nominalizacija** (1-6)

Medžiagos atranka: veiksmazodžiai

- **Veiksmazodžių**, prisijungiančių būtinuosius predikatyvus, **sąrašas** buvo sudarytas daugiausia remiantis LKG sudurtinių tarinių su negrynąja jungtimi skyriumi (Ulvydas 1976: 382-388) viena kita leksema imta iš sudurtinio tarinio su netikrąja jungtimi skyriaus (ten pat, 388-390)
- Veiksnių predikatyvą prisijungiantys veiksmazodžiai, rodantys **požymio turėjimą**, pvz.: *būti* [jungtis], *jaustis*, *pasijausti*, *dėtis*, *apsimesti* ir pan.
- Veiksnių predikatyvą prisijungiantys veiksmazodžiai, rodantys **požymio įgijimą**, pvz.: *pasidaryti*, *tapti*, *virsti* ir pan.
- Papildinio predikatyvą prisijungiantys veiksmazodžiai (**požymio suteikimo / išlaikymo** grupė), pvz.: *(pa)daryti*, *(pa)versti*, *palikti* (tr.) [požymio išlaikymas], *(pa)laikyti* ' (pa)manyti esant', *palaikyti* 'prižiūrėti, išlaikyti tam tikros būklės' [požymio išlaikymas], *(pa)vadinti*, *apšaukti*, *pravardžiuoti*, *(pa)skirti* 'suteikti pareigas', *pripažinti* ir pan.

Medžiagos atranka: tekstynas

- VPK pavyzdžių su būtinaisiais predikatyvais ieškota „Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne“ (<http://donelaitis.vdu.lt>, kreiptasi 2008 01 10–25)
- Kai kurių VPK duomenys (ieškota visų linksnių):
- **buvimas**: iš viso 1 998 daiktavardžio *buvimas* vartosenos pavyzdžiai, iš jų peržiūrai teikti 1 357; VPK su daiktavardiniais predikatyvais: **283**, su būdvardiniais predikatyvais: **40**
- **tapimas**: iš viso 222 daiktavardžio *tapimas* vartosenos pavyzdžiai; VPK su daiktavardiniais predikatyvais: **179**, su būdvardiniais predikatyvais: **21**
- **pavertimas**: iš viso 294 daiktavardžio *pavertimas* vartosenos pavyzdžiai; VPK su daiktavardiniais predikatyvais: **257**, su būdvardiniais predikatyvais: **24**

Prieš pereinant prie tyrimo rezultatų

- Iš ankstesnių tyrimų plg. tik Senn 1957: 396:
- Būdvardinių predikatyvų **galininkas** (*daryti turtingą*) ir naudininkas (*vėlyvam būti, puikiam būti, geltonam rodytis*), eidami su veiksmy pavadinimais *-imas, -ymas* keičiami **kilmininkais** (***turtingo darymas, geltono darymas; vėlyvo buvimas, puikaus buvimas, geltono rodymasis***)
- Kiti tyrimai?

Rezultatai: bendroji apžvalga

Būdvardinių predikatyvų žymėjimas

- **Kilmininkas**
*žmog-**aus** buvimas vien-**o***
(man-GEN be-AN alone-GEN)
- **Naudininkas**
*dėl [...] mūsų-**ų** buvimo išplėšt-**iems***
(our-GEN be-AN torn.out-DAT)
- **Įnagininkas**
*šventumas "nėra [∅] buvimas mažiau žmogišk-**u***
([∅] be-AN less human-INSTR)

Daiktavardinių predikatyvų žymėjimas

- **Įnagininkas** *man-**o** buvimas pavaduotoj-**u***
(my-GEN be-AN deputy/vice(-)-INSTR)

Rezultatai: kilmininkas

- Predikatyvo linksnis derinamas su subjekto arba objekto kilmininku, plg.:
- *žmog-**aus** buvimas vien-**o*** (man-GEN be-AN alone-GEN)
(← *žmog-**us** yra vien-**as***)
- *pasidarymas j-**os** toki-**os*** (become-AN she-GEN such-GEN)
(← *j-**i** pasidarė toki-**a***)
- [*medžiag-**os***] *padarymas lengvai prieinam-**os***
([material-GEN] make-AN easily accessible-GEN)
(← *padarė medžiag-**a** lengvai prieinam-**a***)
- *pareiškim-**o** palikimo nenagrinet-**o*** (application-GEN leave-AN not.reviewed-GEN)
(← *paliko pareiškim-**a** nenagrinet-**a***)
- Kitaip tariant: subjektas arba objektas gauna kilmininką (kaip posesyvinėje konstrukcijoje), predikatyvas kopijuoja jo linksnį (kaip veiksmažodžio junginyje)

Rezultatai: kilmininkas

- Žymėjimo dažnumas: rečiausias
- *buvimas*: 1 iš 40
- *padarymas*: 1 iš 6
- *pasidarymas* 1 iš 2
- *palikimas* (: *palikti* tr.): 1 iš 1

Rezultatai: naudininkas

- Predikatyvo linksnis su subjektu ar objektu nederinamas ir žymimas naudininku, plg.:
- *Entuziazmas [...] reiškia žmog-**aus** buvimą išplėšt-**am** iš jo kasdienos (mān-GEN be-AN torn.out-DAT)*
- *[∅] jautimasis atsaking-**am** už savo laikyseną ([∅] feel-AN responsible-DAT)*
- *[∅] Tapimas panaši-**am** į kūdikį ([∅] become-AN resembling-DAT)*
- [VPK papildinio predikatyvų su naudininku nėra, žr. tolesnę pastabą]
- VPK predikatyvas skolinasi žymėjimą iš semantiškai artimos bendraties konstrukcijos, plg.: **būti išplėšt-**am**, atsaking-**am**, panaš-**iam****
- Todėl tokio žymėjimo negauna papildinio predikatyvai (nėra atitinkamos bendraties konstrukcijos, plg. **padaryti₁₀ jį atsaking-**am***)

Rezultatai: naudininkas

- Perėmimo pagrindas turėjo būti konstrukcijos be (išreikšto) požymio turėtojo – derinimo daviklio, pvz.: ***būti atvir-am – buvimas atvir-am***
- Pirmiausia VPK naudininkas galėjo būti vartotas tik tada, kai požymio turėtojas buvo neišreikštas ([Ø] ***buvimas atvir-am***), vėliau apibendrintas ir tais atvejais, kai požymio turėtojas nurodomas (***žmog-aus buvimas atvir-am***)
- Tyrimo rezultatai nerodo, kad naudininką būtų linkstama vartoti tada, kai subjektas nenurodytas (6 atvejis jis praleistas, o 6 – nurodytas), plg.:
- *dėl [...] mūs-ų buvimo išplėšt-iems (iš savęs ir mest-iems) į neapibrėžtybę[,] dėl mūs-ų buvimo atdar-iems visumos logosui*
- *[...] būtent taip dera suvokti antrąją ištaros dalį apie „triūšą“ ir „[Ø] buvimą valdom-am“*

Rezultatai: naudininkas

- Panaši predikatyvinio naudininko skolinimosi iš bendraties konstrukcijų strategija galima latvių kalboje, plg. atsitiktinius pavyzdžius:
- [laisvasis predikatyvas:] *Četru stundu **salšana plik-am** dīķa malā... bija tīrais nieks* [inf.: **salt plik-am**]

(freeze-AN naked-DAT / freeze-INF naked-DAT)
(Janovskis; ačiū už pavyzdį Axelii Holvoetui)
- [daiktavardinis predikatyvas:] *Tā Oksfordas problemātika, tas jau faktiski tāda pirmspubertātes problemātika par kaut kāda cita ekspektāciju piepildīšanu, **būšanu lab-am puik-am**, dedlainu ievērošanu un centīgu mācīšanos* [inf.: **būt labam puikam**]

(be-AN/-INF good-DAT boy-DAT)
(<http://nekur.lv/archive/2008/05/29/432>)

Rezultatai: naudininkas

- Lenkų kalboje tik: INF/VPK + INSTR.
- inf. + instr.: *Czy warto **być dobrym**?*
(be-INF good-INSTR)
- AN + instr. *Świętość to coś więcej niż **bycie dobrym***
(be-AN good-INSTR)
(<http://www.rp.pl/arttykul/146882.html>)
- inf. + dat. (?): *To znaczy **być dobremu** dla Boga a jeszcze bardziej **być** (z całych sił) jak **najlepszemu** dla bliźnich*
(be-INF good-DAT ... be-INF ... best-DAT)
(<http://tjch.bighost.pl/>)
- AN + dat. (?): *Jedyną możliwością **bycia dobr-ym człowiek-iem** dla innych, jest przede wszystkim **bycie dobr-emu** dla siebie*
(be-AN good-INSTR man-INSTR ... be-AN good-DAT)
(<http://mareczek.maxblog.pl/notka1183.html>)

Rezultatai: naudininkas

- Žymėjimo dažnumas: dažnesnis už kilmininką, retesnis už įnagininką
- *buvimas*: 12 iš 40
- *jautimasis* 1 iš 3
- *pasijutimas* 1 iš 1
- *tapimas* 1 iš 21

Rezultatai: įnagininkas

- Predikatyvo linksnis su subjektu ar objektu nederinamas ir žymimas įnagininku
- **Daiktavardiniai subjekto predikatyvai**
- *man-**o** buvimas pavaduotoj-**u*** (laikino būvio opozicija / akcentavimas neįmanomas, plg. **man-**o** buvimas pavaduotoj-**o***) (my-GEN be-AN deputy/vice(-)-INSTR)
- [\emptyset] *pasijutimas paliegusiu, atliekamam žmog-**umi*** ([\emptyset] start.feel-AN weak-INSTR unnecessary-INSTR man-INSTR)
- *Juos būtų galima vadinti archajiškos civilizacij-**os** virtimu klasikine civilizacij-**a*** (archaic-GEN civilization-GEN become-AN classical-INSTR civilization-INSTR)
- Įnagininkas galimas ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos veiksmažodžio junginyje (*buvo pavaduotoj-**u/-as**, pasijuto atliekam-**u/-as** žmog-**umi/-us***; arba tik įnagininkas: *virto klasikine civilizacij-**a***)
- Tik įnagininkas įmanomas bendraties konstrukcijoje (*būti pavaduotoj-**u**, pasijusti atliekamam žmog-**umi**, virsti klasikine civilizacij-**a***)

Rezultatai: įnagininkas

- **Daiktavardiniai objekto predikatyvai**
- [...] *prieš darymą j-**os** aren-**a** revoliucijai* (make-AN she-GEN arena-INSTR)
- *į pripažinimą man-**ęs** profesori-**um** be mokslo laipsnio aš žiūriu kaip į įžeidimą* (recognize-AN I-GEN professor-INSTR)
- Tik įnagininkas įmanomas ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos junginyje, ir bendraties konstrukcijoje (*virto / virsti klasikinė civilizacij-**a**, pripažino / pripažinti profesori-**um(i)***)

Rezultatai: įnagininkas

- Žymėjimo dažnumas: dažniausias (vienintelis) daiktavardinių VPK predikatyvų linksnis

<i>buvimas</i> 283	<i>laikymas</i> 21
<i>pasijutimas</i> 4	<i>palaikymas</i> 1
<i>dėjimasis</i> 1	<i>vaadinimas</i> 20
<i>apsimetimas</i> 3	<i>pavadinimas</i> 1
<i>tapimas</i> 179	<i>apšaukimas</i> 1
<i>virtimas</i> 234	<i>pravardžiavimas</i> 1
<i>darymas</i> 2	<i>skyrimas</i> 31
<i>padarymas</i> 4	<i>paskyrimas</i> 275
<i>vertimas</i> 13	<i>pripažinimas</i> 88
<i>pavertimas</i> 257	

Rezultatai: įnagininkas

- **Būdvardiniai subjekto predikatyvai**
- *Jis tvirtino, kad šventumas „nėra [Ø] buvimas mažiau žmogišk-**u** nei kiti žmonės, tai buvimas labiau žmogišk-**u**“ ([Ø] be-AN less human-INSTR ... more human-INSTR)*
- *Čia vėlgi tikų Boyerio komentaras apie tekst-**ų** tapimą visuotinai prasming-**ais** (text-GEN become-AN universally meaningful-INSTR)*
- *patalp-**ų** virtimo negyvenam-**omis** procesą reikėtų pristabdyti (premise-GEN become-AN not.habitable-INSTR)*
- **Būdvardiniai objekto predikatyvai**
- *Tai nėra investicija į ateitį, padarymas kito žmog-**aus** priklausom-**u** nuo mūsų (make-AN other-GEN man-GEN dependent-INSTR)*
- *tokių dydži-**ų** pripažinimas begalini-**ais** visai nesumenkina mūsų samprotavimų (value-GEN recognize-AN infinite- 18 INSTR)*

Rezultatai: įnagininkas

- Žymėjimo dažnumas: dažniausias būdvardinių VPK predikatyvų linksnis

buvimas 27 iš 40 (12 naud., 1 kilm.)

jautimasis 2 iš 3 (1 naud.)

apsimetimas 1 iš 1

pasidarymas 1 iš 2 (1 kilm.)

tapimas 20 iš 21 (1 naud.)

virtimas 26 iš 26

darymas 4 iš 4

padarymas 5 iš 6 (1 kilm.)

pavertimas 24 iš 24

laikymas 6 iš 6

palaikymas 1 iš 1

vadinimas 3 iš 3

apšaukimas 1 iš 1 (+/-
apšaukimas netikinčiu)

paskyrimas 3 iš 3

pripažinimas 351 iš 351

Rezultatai: įnagininkas

- Kaip aiškinti didelį įnagininko produktyvumą?
- **(a)** Daiktavardinių predikatyvų pavyzdys būdvardiniams (plg. Ambrazas 2006: 163 ir kt.)
- Tirtose VPK daiktavardiniai predikatyvai iš tiesų dažnesni (žr. lentelę toliau); ar yra duomenų iš veiksmažodinių junginių tyrimų?
- **(b)** Siekimas predikatyvui (kaip sintaksiniam-semantiniam vaidmeniui) reikšti apibendrinti atskirą linksnį (tiksliau – atskirą jo reikšmę); atskiras linksnis daiktavardžiams funkciškai reikalingesnis (ačiū už pastabą Axeliui Holvoetui)

Veiksmo pavadinimas	VPK su bdv. pred.	VPK su dktv. pred.
<i>buvimas</i>	40	283
<i>jautimasis</i>	3	0
<i>pasijutimas</i>	1	4
<i>dėjimasis</i>	0	1
<i>apsimetimas</i>	1	3
<i>pasidarymas</i>	2	0
<i>tapimas</i>	21	179
<i>virtimas</i>	26	234
<i>darymas</i>	4	2
<i>padarymas</i>	6	4
<i>vertimas</i>	0	13
<i>pavertimas</i>	24	257
<i>palikimas (tr.)</i>	1	0
<i>laikymas</i>	6	21
<i>palaikymas</i>	1	1
<i>vadinimas</i>	3	20
<i>pavadinimas</i>	0	1
<i>apšaukimas</i>	1	1
<i>pravardžiavimas</i>	0	1
<i>skyrimas</i>	0	31
<i>paskyrimas</i>	3	275
<i>pripažinimas</i>	351	88

Apibendrinamosios pastabos

- Į VPK predikatyvo **derinimas sunkiai perkeliamas** (sunkesnis kilmininko (kaip derinimo daviklio) prieinamumas? bet plg. *Jono būta pikto*), todėl predikatyvų žymėjimas kilmininku retas
- Dėl konstrukcijų semantinio artumo **VPK predikatyvai gali "parazituoti ant" bendraties konstrukcijų** ir skolintis jų predikatyvų žymėjimą naudininku
- **Dėl įnagininko specializacijos kaip predikatyvinio linksnio** jis gali būti tiesiog perkeliamas į VPK iš veiksmažodinių junginių (plg. *pasitikėti kuo* → *pasitikėjimas kuo*); čia **taip pat gali veikti ir bendraties konstrukcijų pavyzdys** (jose daiktavardiniai predikatyvai žymimi tik įnagininku), be to, **daiktavardiniai predikatyvai**, regis, dažniau vartojami

Ačiū už dėmesį!

